

5. Shhedrova G.P. Gromadyanske suspilstvo, pravova derzhava i politichna svidomist gromadyan : monografiya / Shhedrova G. P. – K. : ISDO, 1994. – 112 s.

6. Zvit za rezultatami doslidzhennya “Ocinka stanu rozvutku gromadyanskogo suspilstva ta suspilnoi aktivnosti gromadyan Ukraini” / Komarova N., Lucevich O., Palivoda L. – K., 2013. – 21 s.

7. Ministerstvo yusticii Ukraini. – Rezhim dostupu : <http://www.minjust.gov.ua>. – Nazva z ekranu.

8. Hovard Mark M. Slabost grazhdanskogo obshhestva v postkommunisticheskoy evrope / Hovard Mark M. – M. : Aspekt press, 2009. – 192s.

9. Gorlenko V. V. Stan rozvutku gromadyanskogo suspilstva v Ukraini ta v krainax Zaxidnoi Evropi / Gorlenko V. V. – Rezhim dostupu : <http://narodna.ppravda.com.ua/discussions/4c2a0fa074030/>. – Nazva z ekranu.

10. Sociologichni opituvannya // Centr Razumkova. – Rezhim dostupu : <http://razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php>. – Nazva z ekranu.

11. Riven doviri naselennya do organiv vladi, pidtrimka ixnoi vidstavki ta dostrokovihvivoriv, vstupu do ES ta MS. – 31.12.2013. – Rezhim dostupu : <http://inflight.org.ua/content/riven-doviri-naselennya-do-organiv-vladi-pidtrimka-yihnoyi-vidstavki-ta-dostrokovih-vivoriv-vstupu-do-ies-ta-ms-gruden-2013>. – Nazva z ekranu.

12. NaMajdane budut uchit, kak stroit grazhdanskoe obshhestvo // Obozrevatel. – 10.02.2014. – Rezhim dostupu : <http://obozrevatel.com/society/91284-na-majdane-budut-uchit-kak-stroit-grazhdanskoe-obshchestvo.htm>. – Nazva z ekranu.

13. Ukraina nablizhaetsya do gromadyanskoї vijni // Ukrainska nepravda. – 2013. – 9 dek. – Rezhim dostupu : <http://nepravda.in.ua/tag/gromadyanske-suspilstvo>. – Nazva z ekranu.

14. Stavnijchuk M. Deficiti demokratii mozhe pokriti lishe aktivne gromadyanske suspilstvo / M. Stavnijchuk // Dzerkalo tizhnja. – 2012. – № 12. – Rezhim dostupu : <http://dt.ua/POLITICS/defitsiti-demokratii-mozhe-pokriti-lishe-aktivne-gromadyanske-suspilstvo-99715.html>. – Nazva z ekranu.

Denysiuk S. G., Doctor of Political Sciences, Professor, Vinnytsia national technical university (Ukraine, Vinnytsia), sg_denisiuk@mail.ru
Savchuk E. Y., Student, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kiev), lizchen27@gmail.com

Civil society in Ukraine: problems and mechanisms of development

The factors of civil society in Ukraine, set attributes and levels of functioning. Analyzed “Yevromaydan” as a manifestation of self-citizens, increasing their responsibility and activity. Attention is focused on the appearance of the negative effects of crowd violence, hooliganism, separatism, which requires quick removal. For the development of civil society proposed to make certain amendments to the legislation of Ukraine to establish public control over the activities of the authorities and so on.

Keywords: civil society, social control, institutions of civil society, Yevromaydan.

Денисюк С. Г., доктор политических наук, профессор, Винницкий национальный технический университет (Украина, Винница), sg_denisiuk@mail.ru,

Савчук Е. Ю., студентка, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), lizchen27@gmail.com

Гражданское общество в Украине: проблемы и механизмы развития

Исследованы факторы развития гражданского общества в Украине, определены признаки и уровни его функционирования. Проанализирован “Евромайдан” как проявление самоорганизации граждан, повышение их ответственности и активности. Акцентировано внимание на появлении негативных эффектов толпы: насилии, хулиганстве, сепаратизме, что требует быстрого устранения. Для развития гражданского общества предложено внести определенные изменения в законодательство Украины, ввести общественный контроль за деятельностью органов власти и т.д.

Ключевые слова: гражданское общество, общественный контроль, институты гражданского общества, Евромайдан.

* * *

УДК 324(477)

Куц Г. М.

доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політології, соціології та культурології, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків), galyna.kuts@i.ua

СПЕЦИФІКА ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРІОРИТЕТІВ ВИБОРЦІВ ХАРКІВЩИНИ: ВІДЛУННЯ ГОЛОДОМОРУ

Вибори – стрижневий механізм демократії, яка неможлива без представницької передачі влади. Електоральним уподобанням виборців пострадянської України притаманні суттєві відмінності регіонального характеру, що ставить на порядок дня проблему виявлення ключових чинників електоральних пріоритетів.

Метою статті стало виявлення базових детермінант електоральних уподобань виборців Харківського регіону, зокрема, визначення впливу Голодомору 1932–1933 рр. на ментальні установки жителів Харківщини. Задля цього було використано сукупність системного, історичного та компаративного методів. Виокремлено населені пункти у Харківському регіоні, в яких спостерігаються суттєві відмінності в електоральних уподобаннях та відстежено специфіку існування цих сіл у період Голодомору. Визначено вплив Голодомору на ментальні установки жителів порівнюваних сіл та виявлено кореляцію між їхніми сучасними ментальними установками і електоральними уподобаннями.

Ключові слова: електоральні пріоритети, Голодомор, ментальність, Харківська область.

Актуальність виявлення чинників, що детермінують електоральні уподобання виборців Харківського регіону, зумовлена насамперед тим, що вибори – це стрижневий механізм демократії. Будучи несумісною із зосередженням влади в руках обмеженої кількості осіб, демократія ставить вимогу запровадження виборів як інструменту постійної зміни народного представництва.

Електоральним уподобанням виборців пострадянської України притаманні суттєві відмінності регіонального характеру, що ставить на порядок дня проблему виявлення базових детермінант електоральних пріоритетів. Якщо для електорату Сходу пріоритетними переважно є цінності комуністично-радянського минулого, то електорат західних областей України більше орієнтований на національно-демократичні цінності. Крім того, в електоральних уподобаннях виборців Східної України певним чином відстежується вплив Голодомору 1932–1933 рр., який став одним із базових чинників, що суттєво вплинув на трансформацію ментальних установок пересічних слобожан. Ця проблематика набула висвітлення в багатьох працях (В. Я. Білоцерківський, О. С. Гнезділо, О. С. Кириченко, О. В. Корнев, С. В. Кульчицький, О. М. Куць, Н. В. Лапчинська, В. І. Марочко, Р. Я. Пиріг, О. В. Сафонова, І. В. Шуйський та ін.). Втім, доволі спорадичними видаються дослідження кореляції ментальних установок жителів Харківщини, що були деформовані Голодомором, та електоральних уподобань.

Метою статті стало виявлення базових детермінант електоральних уподобань виборців Харківського регіону. Завдання статті полягає у визначенні впливу Голодомору 1932–1933 рр. на ментальні установки жителів Харківщини та виявленні кореляції між їхніми сучасними ментальними установками і електоральними уподобаннями.

Звернемось до аналізу чинників, що детермінують територіальну специфіку електоральних уподобань в Україні, зокрема, в Харківській області. Слід зважати на той факт, що менталітет жителів Харківщини у свій час був суттєво деформований Голодомором, що, зокрема, впливає на сучасні електоральні пріоритети пересічного виборця. Задля подальшого аналізу виокремимо населе-

ні пункти, в яких спостерігаються кардинальні відмінності в електоральних уподобаннях, відстежуючи специфіку їхнього існування в період Голодомору 1932–1933 рр.

Насамперед визначимося з критеріями відбору населених пунктів. Оскільки на Харківщині в часи її заселення найбільш поширеними були козацькі поселення, першим критерієм для відбору населеного пункту буде козацьке походження села. Згодом на Харківщині стали з'являтися села, де запроваджувалася кріпацька залежність. Зрозуміло, що ментальні установки жителів козацьких сіл та жителів сіл, де було запроваджено кріпацьку залежність, суттєво відрізнялися.

З цього приводу слід зазначити, що раніше (навіть у 20–30-ті роки ХХ ст.) села на Харківщині означували поняттям “слобода” [5, с. 53]. Цей термін корелює із поняттям “Слобожанщина” (неформальна назва історико-географічного краю на північному сході сучасної України та південному заході Росії). Харківщину і сьогодні називають Слобідською Україною. Варто також зазначити, що поняття “слобода” походить від слова свобода, вказуючи на волелюбний дух поселенців цієї території. І, дійсно, територія Слобідської України частково співпадає з адміністративно-територіальним устроєм Слобожанщини, що був характерним для України у 17–18 століттях. Мається на увазі тогочасний принцип поділу на козацькі полки, яких на Слобожанщині було п'ять: Сумський, Охтирський, Харківський, Ізюмський, Острогозький [8].

Таким чином, оберемо для порівняння два села козацького походження та два села, де існувала кріпацька залежність. Окремо розглянемо особливості виживання мешканців цих сіл у період Голодомору та проаналізуємо їхні сучасні ментальні установки (див. табл. 1). І, врешті, зупинимось на розгляді сучасної електоральної специфіки обраних для аналізу населених пунктів (див. табл. 2 і табл. 3).

1. *Село козацького походження – с. Соколово* (Зміївський район Харківської області). Спадкоємці волелюбного козацтва здавна жили у с. Соколово Зміївського району. Це село – колишнє сотенне козацьке поселення, що розташоване в 50-ти км. від Харкова. Воно засноване Іваном Сербіним – сотником знаменитого кошового отамана Запорізької січі Івана Сірка [5, с. 32].

У радянський період с. Соколово стало центром радянсько-чехословацької дружби, оскільки тут у часи Другої світової війни відбувалася битва, в якій здобув перемогу 1-й батальйон чехословацької армії під командуванням Людвіга Свободи. У період існування СРСР цей факт певним чином сприяв формуванню колективної соколівської ідентичності, викликаючи, з одного боку, гордість через постійний культурний обмін між жителями села та Чехословаччиною. З іншого боку, саме ця ситуація сприяла посиленню окремішності селян: подібно тому, як чехи відмежовувалися від словаків, так і соколяни розуміли, що українцям притаманна власна соціокультурна своєрідність.

2. *Село козацького походження – с. Полкова Микитівка* (Богодухівський район Харківської області). Село Полкова Микитівка Богодухівського району теж славилося волелюбністю. Його заснував Уманський полковник Микита Сененко у 1677 р. [6, с. 258], який був переселенцем із Правобережної України.

Із Полковою Микитівкою безпосередньо пов'язана доля українського письменника Миколи Хвильового (Фігільова), дружина якого була родом з цього села [9]. Цьому видатному, патріотично налаштованому діячу була притаманна здатність розпалювати іскру національного самоусвідомлення в оточуючих його людях. Саме тому літературна та громадська діяльність Миколи Хвильового вважалася небезпечною для радянської влади. Швидше за все, що цей факт у часи Голодомору 1932–1933 рр. побічно сприяв занесенню с. Полкова Микитівка на “чорну дошку” у грудні 1932 р. [7, с. 1003].

3. *Село з колишньою кріпацькою залежністю – с. Хрущова Микитівка* (Богодухівський район Харківської області). Уманський полковник Микита Сененко також заснував село Хрущова Микитівка (Богодухівський район). Втім, із 1738 р. ця Микитівка переходить у володіння ніжинського полковника І. С. Хрущова, після чого й закріпилася сучасна назва цього села. З того часу особливістю Хрущової Микитівки, на відміну від Полкової Микитівки, стало те, що майже всі жителі перебували у кріпацькій залежності від І. С. Хрущова. У подальшому це суттєвим чином вплинуло на ментальні установки мешканців Хрущової Микитівки.

4. *Село з колишньою кріпацькою залежністю – с. Кручик* (Богодухівський район Харківської області). Недалеко від Хрущової Микитівки у Богодухівському районі розташоване село Кручик, в якому селяни також перебували у кріпацькій залежності. У цьому селі в 1773 р. народився засновник Харківського університету В. Н. Каразін. Його батько був офіцером, що прославився в багатьох війнах Російської імперії, за що “був пожалований царицею Катериною II у вічне і потомствене володіння селом Кручик з 244 душами кріпаків” [11]. Разом з тим, слід зазначити, що мати Василя Каразіна походила з козацького роду Ковалевських – одного з давніх українських родів. Саме у с. Кручик В. Н. Каразін побудував першу на Слобожанщині школу для селян, сприяючи просвітництву народних мас. У цьому ж селі він заснував метеорологічну станцію. Тобто, не зважаючи на кріпосну залежність жителів Кручика, селяни мали змогу здобувати освіту. Ідеї просвітництва так чи інакше сприяють ідеям вільнодумства, що в подальшому певним чином вплинуло на ментальні установки мешканців с. Кручик.

У часи Голодомору різною мірою постраждали всі села Харківщини. Із досліджуваних нами сіл найбільш руйнівних втрат зазнало село *козацького походження* Полкова Микитівка, де померло 616 осіб [7, с. 374–388]. Така ситуація була спричинена “чорною дошкою”, на яку було занесене це село.

В іншому селі *козацького походження – с. Соколові* Зміївського району – померло 230 осіб [7, с. 793–798]. Хоча у Зміївському районі в листопаді 1932 р. було призупинено постачання промтоварами [7, с. 1008], втім, “чорної дошки” щодо села Соколові не застосовувалося.

У с. Кручик (з колишньою кріпацькою залежністю), яке відносилось до Павлівської сільської ради, померло 303 особи (у Кручику та Павлівці разом) [7, с. 364–371].

У с. Хрущова Микитівка (село з колишньою кріпацькою залежністю) – під час Голодомору померло 77 осіб [7, с. 420–422].

Оскільки найбільш постраждале від Голодомору село Полкова Микитівка було занесене на “чорну дошку”, звернемось до прояснення цього поняття. Аналізуючи історію походження терміну “чорна дошка”, слід зважати, що в 20-х роках ХХ ст. стосовно сіл чи волостей, які не виконували продрозкладки та чинили опір продзагонам, вводилося поняття “чорнопрапорні”. У такі села не завозили промислові товари, туди направлялися каральні загони, там брали заручників тощо. Широкому загалу більш відоме протилежне “чорній дощі” поняття – “червона дошка”, на яке заносили передовиків.

Під час Голодомору процедура занесення населених пунктів на “чорну дошку” фактично означала введення репресивних заходів [10]. Саме обласні виконкоми надіялися правом занесення колгоспів на “чорну дошку”. Таке занесення носило суто політичний характер, оскільки наслідком його ставало не лише суттєве погіршення життя колгоспників, що не справлялися з хлібозаготівлями, але й людей, які не мали безпосереднього відношення до діяльності колгоспів (наприклад, шкільних учителів). Крім того, до уваги бралися не лише цифри виконання плану хлібозаготівель, але й політичне минуле населеного пункту, зокрема, наявність серед його жителів чи уродженців активних патріотично налаштованих діячів, участь селян у протидії колективізації тощо. У випадку з Полковою Микитівкою таким чинником могла стати постать Миколи Хвильового.

У села з “чорною дошкою” навідувалися так звані “буксирні бригади”, які займалися вилученням не лише зерна чи картоплі в селянських господарствах, але всього їстівного, прирікаючи людей на голодну смерть. Це призводило до масових втеч селян у міста. Втім, через відсутність паспортів закріпитися в місті майже не було можливості. Адже більшості людей не видавали паспорти, що узгоджувалося з “Положенням про паспорти” (грудень 1932 р.) [2, с. 71].

Існуюча в тогочасних селах ситуація призводила також до зростання кількості безпритульних дітей, яких батьки підкидали переважно на залізничних станціях з надією, що тих підберуть і вони виживуть. Цікавим є той факт, що селами-“донорами” безпритульних дітей переважно виступали етнічно українські села, тоді як підкидували їх у села з переважаючим російським населенням, оскільки ці села вважалися більш благополучними. Так, “малою батьківщиною” кількох сотень дітей, що були підібрані міліцією на Балаклійщині (Харківська область), були етнічно українські села Яковенкове, Борщівка, Бригадирівка, Гусарівка. А підбирали дітей переважно в етнічно російських селах Протопопівка, Волвекове, Глазуновка, Асеевка. Як зазначає О. В. Корнев, “за “дивним” збігом усі ці села є етнічно російськими, а села-“донори” – українськими” [4].

Масова загибель людей внаслідок голоду стала причиною появи рішення щодо переселення людей з Росії та Білорусі до України, яке було прийняте ЦК ВКП(б) 31 липня 1933 р. [1, с. 468]. У Харківську область переселяли людей з тогочасної Центрально-Чорноземної області Росії. Всесоюзний переселенський комітет здійснював заходи щодо переселення 20 000 господарств на територію України. Цей план надшвидкими темпами було виконано на 104,76% вже 29 грудня 1933 р. Так, лише протягом п’яти днів (з 13 по 17 листопада 1933 р.) до Харківської області з Центрально-Чорноземної об-

ласті Росії було відправлено 15 потягів з 790 господарствами та 3886 особами [1, с. 469].

У цілому, на територію тогочасної Харківської області було переселено 4 800 господарств (25 958 осіб) з Росії (план переселення тут було виконано на 106,66%). Але це була лише перша партія переселенців [3, с. 994].

Окрім “зовнішніх” переселенців з Росії, в Харківську область направляли також “внутрішніх” переселенців з України, зокрема, з Київської області. Втім, план внутрішнього переселення не було повністю виконано. На 17 лютого 1934 р. у Харківську область було завезено 6096 господарств із Київської області [1, с. 471].

Масове переселення частково “вирівняло” демографічні показники на Харківщині. Хоча, згідно з переписом 1937 р., кількість жителів Харківської області становила лише 88,3% від кількості мешканців цієї ж території у 1926 р. Так, на 6 січня 1937 р. тут проживало 5 053 431 чол., тоді як на 17 грудня 1926 р. – 5 722 653 чол. [1, с. 495].

Цікавою є інформація щодо завезення на залізничну станцію села Гути Богодухівського району, яке розташоване в п’яти кілометрах від села Полкова Микитівка, 437 переселенців з Росії (92 господарства) лише за два дні – 14 та 16 листопада 1933 р. [1, с. 469]. Зважаючи на той факт, що в Полковій Микитівці вимерла значна частина населення, оскільки це село було занесене на “чорну дошку”, можна допустити, що завезені в Гути переселенці були направлені для проживання саме в Полкову Микитівку.

У цілому, виокремлено основні сучасні ментальні установки мешканців порівнюваних сіл (див. табл. 1). Слід зважати, що означені ментальні установки певним чином здійснюють вплив на електоральні уподобання жителів досліджуваних сіл. Відповідно, звернемось до виявлення кореляції між їхніми ментальними установками та електоральними пріоритетами.

Таблиця 1

Спрощена характеристика ментальних установок пересічних жителів порівнюваних сіл Харківської області в контексті відголосків Голодомору

№ п/п	Назва населеного пункту	Визначні характеристики населеного пункту	Кількість померлих під час Голодомору 1932–1933 рр.	Спрощена характеристика ментальних установок пересічного жителя села
1.	с. Соколово Зміївського району	Козацьке село, засноване Іваном Сербіним – сотником отамана Івана Сірка. У радянський час стало центром радянсько-чехословацької дружби.	Померло 230 осіб	Поєднання давніх “козацько-вільнодумних” елементів ментальності з патерналістськими елементами радянського зразка
2.	с. Полкова Микитівка Богодухівського району	Козацьке село, засноване Уманським полковником Микитієм Сененком (переселенець із Правобережної України). Із селом пов’язана доля українського письменника Миколи Хвильового, дружина якого була родом з цього села.	Померло 616 осіб. Село було занесене на “чорну дошку” у грудні 1932 р.	Поєднання давніх “козацько-вільнодумних” елементів ментальності з патерналістськими елементами, привнесеними після Голодомору (внаслідок переселенських процесів), та з патерналістськими елементами радянського зразка
3.	с. Кручик Богодухівського району	Жителі села здавна перебували у кріпацькій залежності. Тут народився засновник	Померли 303 особи (разом у с. Павлівка, до сільради якої відно-	Поєднання давніх “просвітицько-вільнодумних” та “патерналістсько-кріпацьких” елементів ментальності з патерналістсь-

№ п/п	Назва населеного пункту	Визначні характеристики населеного пункту	Кількість померлих під час Голодомору 1932–1933 рр.	Спрощена характеристика ментальних установок пересічного жителя села
		Харківського університету В. Н. Каразін, він побудував у селі першу на Слобожанщині школу для селян, заснував метеорологічну станцію.	с. Кручик)	кими елементами радянського зразка
4.	с. Хрущова Микитівка Богодухівського району	Жителі села здавна перебували у кріпацькій залежності від ніжинського полковника І. С. Хрущова, хоча й засноване село було полковником Микиткою Сененком.	Померло 77 осіб	Поєднання давніх патерналістсько-кріпосних елементів ментальності з патерналістськими елементами радянського зразка

Як видно з таблиці 2, у с. Соколово за партії провладного спектру (ПР та КПУ) проголосували 49,42% виборців. За партії опозиційного спектру (ВО “Батьківщина”, “УДАР Віталія Кличка” та ВО “Свобода”) віддали голоси 44,97% виборців. Тобто, люди з домінуючими “козацько-вільнодумними” ментальними установками пов’язують власне майбутнє з партіями опозиційного спектру. І, дійсно, означені партії позиціонуються в масовій свідомості як проукраїнські. Крім того, вони виступають за європейський вектор розвитку України, поділяючи, таким чином, європейські цінності. Осердям європейських цінностей є свобода особистості та верховенство права, що певним чином корелює з “козацько-вільнодумними” ментальними установками мешканців с. Соколово.

Таблиця 2

Результати голосування на парламентських виборах 2012 р. у порівнюваних селах Харківської області, % [12]

№ п/п		Політичні партії, що обрані до парламенту в 2012 р.				
		Партія Регіонів	Політична партія ВО “Батьківщина”	Політична партія “УДАР Віталія Кличка”	Комуністична партія України	Політична партія ВО “Свобода”
1.	Україна в цілому	30,00	25,54	13,96	13,18	10,44
2.	Харківська область	40,98	15,21	13,63	20,84	3,83
3.	с. Соколово Зміївського району	31,30	27,51	11,86	18,12	5,60
4.	с. Полкова Микитівка Богодухівського району	41,13	22,66	12,32	15,27	2,71
5.	с. Кручик Богодухівського району	34,71	21,02	15,92	19,11	1,59
6.	с. Хрущова Микитівка Богодухівського району	51,44	13,67	4,32	24,10	0

У с. Полкова Микитівка за партії провладного спектру (ПР та КПУ) віддали голоси 56,40% виборців. Проголосували за партії опозиційного спектру (ВО “Батьківщина”, “УДАР Віталія Кличка” та ВО “Свобода”) 37,69% виборців. Патерналістські установки ментальності виборців спричиняють вибір провладних сил, що позиціонують себе переважно в якості проросійських. І це не дивно, оскільки після Голодомору в Полкову Микитівку було завезено переселенців з Росії. Разом з тим, люди, в яких наявні придушені Голодомором давні “ко-

зацько-вільнодумні” установки ментальності, все одно віддають суттєву перевагу опозиційним силам, що асоціюються з проукраїнським та проєвропейським вектором розвитку.

Цікавим щодо Полкової Микитівки видається голосування на президентських виборах. Саме тут відстежується бурхливе поєднання кардинально різних ментальних установок (див. табл. 3.), спричиняючи маятниковий ефект в електоральних уподобаннях мешканців села. Так, у 2004 р. за проросійського В. Ф. Януковича віддали голоси 34,49% виборців, тоді як за проукраїнського (та проєвропейського) В. А. Ющенка – 61,38% виборців. Ситуація різко змінилася вже на президентських виборах 2010 р., коли за В. Ф. Януковича віддали голоси 61,07% виборців, а за Ю. В. Тимошенко – 33,81% виборців.

Таблиця 3

Результати голосування на президентських виборах 2004 та 2010 рр. у порівнюваних селах Харківської області, % [12]

№ п/п		Президентські вибори 2004 р.		Президентські вибори 2010 р.	
		Ющенко В. А.	Янукович В. Ф.	Янукович В. Ф.	Тимошенко Ю. В.
1.	Україна в цілому	51,99	44,20	48,95	45,47
2.	Харківська область	26,37	68,12	71,35	22,43
3.	с. Соколово Зміївського району	49,53	45,91	57,73	37,70
4.	с. Полкова Микитівка Богодухівського району	61,38	34,49	61,07	33,81
5.	с. Кручик Богодухівського району	40,76	53,16	65,00	29,25
6.	с. Хрущова Микитівка Богодухівського району	28,74	66,86	72,84	21,91

З-поміж жителів с. Кручик за партії провладного спектру (ПР та КПУ) проголосували 53,82% виборців. Партіям опозиційного спектру (ВО “Батьківщина”, “УДАР Віталія Кличка” та ВО “Свобода”) віддали голоси 38,53% виборців, що доволі суттєво для села з колишньою кріпацькою залежністю. Суттєвий відсоток підтримки партій опозиційного спектру пояснюється наявністю давніх “просвітницько-вільнодумних” установок ментальності. Разом з тим, відстежується домінування адептів провладних сил, що зумовлюється, швидше за все, давніми “патерналістсько-кріпосними” установками ментальності, що посилюються патерналістськими елементами ментальності радянського зразка.

Доволі високим є відсоток виборців, що віддали свій голос провладним силам (ПР та КПУ) у с. Хрущова Микитівка – 75,54%. Партіям опозиційного спектру (ВО “Батьківщина” та “УДАР Віталія Кличка”) віддали голоси 17,99% виборців. Вражаючим є той факт, що жоден житель села не проголосував за ВО “Свобода”. Отже, у с. Хрущова Микитівка, зважаючи на колишню кріпацьку залежність його мешканців, домінують патерналістські установки ментальності, які з часом лише посилювалися: до давніх “патерналістсько-кріпосних” установок ментальності доєдналися патерналістські установки радянського зразка.

Таким чином, розглянуто чинники, що детермінують територіальну специфіку електоральних уподобань в Харківській області. Констатовано, що менталітет жи-

телів Харківщини був суттєво деформований Голодомором, що здійснює вплив на сучасні електоральні пріоритети пересічного виборця. У результаті аналізу виокремлено населені пункти, в яких спостерігаються суттєві відмінності в електоральних уподобаннях (два села козацького походження та два села з колишньою кріпацькою залежністю). Відстежено специфіку існування цих сіл у період Голодомору 1932–1933 рр. Визначено вплив Голодомору 1932–1933 рр. на ментальні установки жителів порівнюваних сіл та виявлено кореляцію між їхніми сучасними ментальними установками і електоральними пріоритетами.

Список використаних джерел

1. Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – К.: Наукова думка, 2003. – 888 с.
2. Голодомор 1932–1933 років у м. Харкові, столиці УСРР / [упор. О. С. Гнезділо, Н. В. Лапчинська, І. В. Шуйський, О. В. Сафонова]. – Харків: Оригінал, 2009. – 319 с.
3. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / [упоряд.: Р. Я. Пиріг; НАН України, Інститут історії України]. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 1128 с.
4. Корнев О. В. Етнічна специфіка Голодомору 1932–1933 рр. [Електронний ресурс] / О. В. Корнев // Вісник Харківської державної академії культури: зб. наук. праць. – Харків: ХДАК, 2007. – Вип. 21. – С. 23–30. – Режим доступу: http://www.pravoslavva.sumy.ua/print.php?type=A&item_id=60.
5. Куць О. М. Етнополітичний аспект Голодомору в Україні (1932–1933 рр.) / О. М. Куць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 120 с.
6. Матеріали комплексної фольклорно–етнографічної експедиції “Муравський шлях–97” (по селах Богодухівського, Валківського, Краснокутського та Нововодолазького районів) / [упорядники: Красиков М. М., Олійник Н. П., Осадча В. М., Семенова М. О. / ред. В. С. Бойко]. – Харків: Видавництво ХДІК, 1998. – 360 с.
7. Національна книга пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Харківська область / [В. Я. Білоцерківський, О. С. Кириченко, О. В. Корнев та ін.; вступ. стаття В. Я. Білоцерківського]. – Харків: Фоліо, 2008. – 1023 с.
8. П’ятаченко С. Топоніміка Північної Слобожанщини і її зв’язок з історичною пам’яттю українського народу [Електронний ресурс] / Сергій П’ятаченко. – Режим доступу: <http://history.sumynews.com/xvii/1648–1676–ukrajinska–natsionalna–revolyutsiya/item/603–toponimika–pivnichnoi–slobozhanshchyny–i–ii–zviazok–z–istorychnoiu–pamiattiu–ukrainskoho–narodu.html>.
9. Панченко В. Дорога до Хвильового [Електронний ресурс] / Володимир Панченко // Сумський історичний портал. – Режим доступу: <http://history.sumynews.com/xx/1921–1928–povstanskiy–nastup–i–nepivskiy–vidstup/item/435–doroga–do–khvilovogo.html>.
10. Папакін Г. “Чорні дошки” Голодомору – економічний метод знищення громадян УРСР [Електронний ресурс] / Георгій Папакін // Історична правда. – 27.11.2010. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/research/2010/11/27/6591>.
11. Славетний освітянин – Василь Каразін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parafia.org.ua/biblioteka/kultura/shenderovskiy–nehaj–ne–hasne–persha/vasyl–karazyn/>.
12. Центральна виборча комісія. Офіційний веб–сервер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/>.

References

1. Golod 1932–1933 rokov v Ukraini: prychny ta naslidky / [redkol.: V. A. Smolij (golova) ta in.]. – K.: Naukova dumka, 2003. – 888 s.
2. Golodomor 1932–1933 rokov u m. Kharkovi, stolutsi USSR / [upor. O. S. Gnezdilo, N. V. Lapchyns'ka, I. V. Shuys'kuy, O. V. Safonova]. – Kharkiv: Oryginal, 2009. – 319 s.
3. Golodomor 1932–1933 rokov v Ukraini: dokumenty i materialy / [Uporyad.: R. Y. Pyrig; NAN Ukrainy, Instytut istoriyi Ukrainy]. – K.: Vydavnychyj dim “Kyievo–Mogylians'ka akademija”, 2007. – 1128 s.
4. Korniyev O.V. Etnichna spetsyfika Golodomoru 1932–1933 rr. [Elektronnyj resurs] / O. V. Korniyev // Visnuk Kharkivs'koyi

derjavnoyi akademiyi kul'tury: zb. nauk. pr. – Kharkiv: KDAK, 2007. – Vyp. 21. – S. 23–30. – Rezhym dostupu: http://www.pravoslavva.sumy.ua/print.php?type=A&item_id=60.

5. Kuts' O. M. Etnopolitychnyj aspekt Golodomoru v Ukraini (1932–1933 rr.) / O. M. Kuts'. – Kharkiv: KNU imeni V. N. Karazina, 2008. – 120 s.

6. Materialy kompleksnoyi folklorno–etnografichnoyi ekspedytsiyi “Muravs'kyj shliah–97” (po selah Bogoduhivs'kogo, Valkivs'kogo, Krasnokuts'kogo ta Novovodolaz'kogo rayoniv) / [uporyadnyky: Krasnykov M. M., Oliynyk N. P., Osadcha V. M., Semenova M. O. / red. Boyko V. S.]. – Kharkiv: Vydavnytstvo HDIK, 1998. – 360 s.

7. Natsional'na knyga pam'yati zhertv Golodomoru 1932–1933 rokov v Ukraini. Kharkivs'ka oblast' / [V. Y. Bilotserkivs'kyj, O. S. Kuruchenko, O. V. Korniyev ta in.; vstup. stattia V. Y. Bilotserkivs'kogo]. – Kharkiv: Folio, 2008. – 1023 s.

8. P'yatachenko S. Toponimika Pivnichnoyi Slobozhanshchyny i yiyi zv'yazok z istorychnoyu pam'yattyu ukrajins'kogo narodu [Elektronnyj resurs] / Sergiy P'yatachenko. – Rezhym dostupu: <http://history.sumynews.com/xvii/1648–1676–ukrajinska–natsionalna–revolyutsiya/item/603–toponimika–pivnichnoi–slobozhanshchyny–i–ii–zviazok–z–istorychnoiu–pamiattiu–ukrainskoho–narodu.html>.

9. Panchenko V. Doroga do Hvyly'ovogo [Elektronnyj resurs] / Volodymyr Panchenko // Syms'kyj istorychnyj portal. – Rezhym dostupu: <http://history.sumynews.com/xx/1921–1928–povstanskiy–nastup–i–nepivskiy–vidstup/item/435–doroga–do–khvilovogo.html>.

10. Papakin G. “Chorni doshky” Golodomoru – ekonomichnyj metod znyshchennya gromadian URSR [Elektronnyj resurs] / Georgiy Papakin // Istorychna pravda. – 27.11.2010. – Rezhym dostupu: <http://www.istpravda.com.ua/research/2010/11/27/6591>.

11. Slavetnyj osvityanyn – Vasyly' Karazyn [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.parafia.org.ua/biblioteka/kultura/shenderovskiy–nehaj–ne–hasne–persha/vasyl–karazyn/>.

12. Tsentral'na vyborcha komisiya. Ofitsiyunjy veb–server [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.cvk.gov.ua/>.

Kuts G. M., doctor of political sciences, associate professor, professor of department of political science, sociology and cultural science of the Kharkiv National Pedagogical University by G.S. Scovoroda (Ukraine, Kharkov), galyna.kuts@i.ua

Specifics of voters' electoral priorities in Kharkiv region: echoes of the Holodomor

Elections are a core mechanism of democracy that is impossible without representative transfer of power. The voters in the post–Soviet Ukraine display significant region–based differences in their electoral preferences, which puts on the agenda the issue of revealing the key factors of electoral priorities.

This paper objective is to reveal the basic determinants of voters' electoral preferences in Kharkiv region, in particular, to determine the influence of the Holodomor 1932–1933 on the mental attitudes of Kharkiv region population. A complex of systematic, historical and comparative methods has been used to serve this purpose. Within the framework of the research, localities in Kharkiv region have been selected where significant differences in electoral preferences are observed. The paper focuses on tracking the specifics of existence of those villages during the Holodomor period. The impact of the Holodomor on the mental attitudes of the local residents of the villages compared has been determined revealing certain correlation between their current mental attitudes and electoral preferences.

Keywords: electoral priorities, the Holodomor, mentality, Kharkiv region.

Куць Г. М., доктор политических наук, доцент, профессор кафедры политологии, социологии и культурологии, Харьковский национальный педагогический университет им. Г. С. Сковороды (Украина, Харьков), galyna.kuts@i.ua

Специфика электоральных приоритетов избирателей Харьковщины: отзвуки голодомора

Выборы – стержневой механизм демократии, которая невозможна без представительской передачи власти. Электоральным предпочтениям избирателей постсоветской Украины присущи существенные различия регионального характера, что ставит на повестку дня проблему выявления ключевых факторов электоральных приоритетов.

Целью статьи стало выявление базовых детерминант электоральных предпочтений избирателей Харьковского региона, в частности, определение влияния Голодомора 1932–1933 гг. на ментальные установки жителей Харьковщины. Для этого были использованы совокупность системного, исторического и компаративного методов. Выделены населенные пункты в Харьковском регионе, в которых наблюдаются существенные различия в электоральных предпочтениях, отслежена специфика существования этих сел в период Голодомора. Определено влияние Голодомора на ментальные установки жителей

сравниваемых сел и выявлена корреляция между их современными ментальными установками и электроральными предпочтениями.

Ключевые слова: *электроральные приоритеты, Голодомор, ментальность, Харьковская область.*

* * *

УДК 34.01

Лозовий В. С.
доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник,
Національний інститут стратегічних досліджень
(Україна, Київ), lozovyi_v@ukr.net

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Охарактеризовано проблеми інтернаціоналізації української освіти, передусім, розвитку ринку освітніх послуг. Визначено першочергові заходи державної політики, спрямовані на ефективну реалізацію освітнього потенціалу України в контексті інтернаціоналізації освітньої системи.

Ключові слова: *Україна, інтернаціоналізація, вища освіта, університети, освітні рейтинги, освітні послуги.*

Глобалізація світової економіки ставить на порядок денний інтернаціоналізацію освіти. Процес інтернаціоналізації освіти відкриває країну для міжнародної конкуренції в галузі освіти – і в сенсі досягнення стандартів якості освіти, і в сенсі можливостей залучення іноземних студентів. Перед Україною стоїть завдання знайти нішу, яку вона могла б зайняти у сфері освітніх послуг, і інтернаціоналізація освіти могла б стати фундаментом, на якому можна будувати розвиток науки, інновацій, економіки.

Певні аспекти зазначеної проблеми знайшли висвітлення у працях вітчизняних дослідників О. Васильєва, М. Згуровського, Н. Гуляєвої, І. Сікорської, Л. Курій, Р. Ковальчука та ін. Однак, тема інтернаціоналізації вищої освіти України, потребує подальшого дослідження.

Мета статті – охарактеризувати проблеми інтернаціоналізації української освіти, розвитку ринку освітніх послуг. Визначити першочергові заходи державної політики, спрямовані на ефективну реалізацію освітнього потенціалу України в контексті інтернаціоналізації освітньої системи.

Інтернаціоналізація освіти ставить на порядок денний проблему підготовки кваліфікованих кадрів, пошуку механізмів підвищення якості та ефективності освітньої сфери України. За даними світового банку середні показники індексу економіки знань (5,73) та індексу знань (6,33), а також досить високий індекс освіти та знань (8,26), стверджують що в Україні є певна кількість університетів, науково-дослідних установ та професійних кадрів, які можуть працювати на досить високому рівні. Відтак, Україна має достатні освітні можливості для міжнародної співпраці у сфері освіти та науки [1].

У сучасному світі нагальною необхідністю для вищих навчальних закладів (ВНЗ) стає інтернаціоналізація освіти, яка тісно пов'язана з проблемою підвищення її якості. Рівень якості визначається міжнародними освітніми рейтингами. Президент України поставив завдання, щоб 3–5 вітчизняних ВНЗ потрапили в число визначених у світі провідних університетів згідно з міжнародним рейтингом. Потрібні системні зусилля як самих

університетів, так і держави, щоб сформувати в країні певну кількість конкурентоспроможних у світовому масштабі ВНЗ. Все ж, за рейтингом QS World University Rankings чотири ВНЗ України потрапили в 2013 р. у число кращих університетів світу [2].

Експерти відзначають непоганий потенціал українських ВНЗ і вказують слабкі місця вітчизняних вишів – індекс цитованості, академічну репутацію і рівень інтернаціоналізації. Потрібно активніше навчати іноземних студентів, а для цього необхідно, щоб активніше велося викладання англійською мовою [3].

Щоб підвищити свою міжнародну конкурентоспроможність, університетам потрібно акцентувати увагу на таких напрямках діяльності: розвиток науки; досягнення високого рівня кваліфікації випускників та їх затребуваності на ринку праці; підвищення рівня академічної мобільності; підвищення частки іноземних студентів; створення більш сучасної системи управління університетами.

Для включення наших ВНЗ у міжнародні рейтинги в університетах на належному рівні повинна бути представлена наука. Зараз діє цільова науково-технічна та соціальна програма “Наука в університетах” на 2008–2017 роки. У 2012 році, на базі конкурсного відбору, завершилося виконання дев'яти наукових проєктів з трьох пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки. Але у діяльності більшості університетів наукова робота є незначною. Цьому заважає висока завантаженість викладанням, слабка технічна оснащеність вузівських лабораторій, відсутність доступу до електронних баз наукової інформації, а також незадовільна комплектація університетських бібліотек науковою та навчальною літературою.

Розвиток економіки, отримання значних коштів є основною мотивацією інтернаціоналізації освіти. Наприклад, внесок експорту освітніх послуг в економіку Австралії у 2010 р. становив 19,1 млрд. доларів США на рік [4]. Міжнародна освіта сприяє підготовці конкурентоспроможної робочої сили, “циркуляції мізків”, допомагає залучити міжнародні інвестиції.

В українських ВНЗ є достатній потенціал для боротьби за частку ринку освітніх послуг. За даними міністерства освіти і науки України (МОНУ), у вишах України здобувають освіту 60 тисяч студентів з 146 країн світу. Більшість опановує тут медичний фах (понад 16 тисяч). А більше ніж 13 тисяч іноземних студентів вивчають технічні науки. Нині освітній потенціал України дав змогу увійти у топ-10 країн-лідерів у галузі міжнародної освіти, а за ступенем інтернаціоналізації ВНЗ – до 5 країн-лідерів у світовій системі міжнародної освіти. Фінансові надходження від іноземних студентів, які сприяють розвиткові української економіки, склали у 2012/2013 рр. до 4,3 млрд. грн. [5].

Причини, через які іноземні студенти надають перевагу освіті в Україні: відносно низька вартість навчання та проживання (у порівнянні з країнами Європейського союзу та Північної Америки); відносно добра репутація українських університетів, яка збереглася з часів Радянського союзу. Водночас незалежні дослідження стверджують, що якість освіти в Україні іноземні студенти вважають значно нижчою ніж та, якої вони очікували. Особливо гострою ця проблема є для тих, хто обрав англійську мову програми [6].